

HOFFMANN ZSUZSANNA

A hispániai hadjárat és a Munda melletti csata

Caesar utolsó, hispániai háborúja a Kr.e. 45. év első hónapjaiban zajlott, és kis híján végzetessé vált a zseniális hadvezér számára. Ez a hadjárat és a jelzett csata kevés figyelmet kapott mind az ókori híradásokban, mind a modern kutatásban. Eltérő részletességgel számolnak be róla az antik híradások,¹ pedig a hosszantartó polgárháborús sorozat lezárását jelentette. Jelentőséggel bír maga a helyszín is, ugyanis ide vezetett először jelentékeny hadsereget Julius Caesar, itt zajlottak továbbá a polgárháború első és utolsó csatái is.

Caesar hadvezéri teljesítményének megítélése, csak úgy, mint a tevékenysége általában változó értékelést kapott. A vitáktól eltekintve hadvezéri teljesítménye a római hadművészet csúcspontját jelenti, zsenialitása elsősorban az addig elért eredmények nagysikerű katonai felhasználásában látszik. Egyetértünk Hahn István összegzésével, miszerint: „Caesar hadvezéri működése nem minőségileg jelent új mozzanatot a római hadművészet fejlődésében, hanem az eddigi eredmények mennyiségi továbbfejlesztésében, tudatos és messzemenő pontossággal történő alkalmazásában jelent csúcspontot”.² Ókori forrásaink – elsősorban a saját hadvezetéséről írott beszámoló – alapján különösen fejlettnek tekinthető hadjáratainak technikai kivitelezése, a várak, erődök, városok ostromainál alkalmazott hadigépek, technikai újítások, a hídverési technika, és a rendkívüli gonddal alkalmazott táborerődítés. Kiemelendő továbbá rendkívül gyors, dinamikus hadvezetése, bámulatos rugalmassága, kockázatvállalási készsége, az ellenség harcászati és hadászati üldözése, továbbá az időjárástól való függetlenedése.³ Meglepő sikerrel alkalmazta továbbá a visszavonulások és vereségek utáni ellentámadást (ellenségei ezzel képtelenek voltak élni!), következőes volt a harcászati tartalék képzésében,⁴ lovasságának külön harcászati feladatokat adott, eltűnik nála a hármason vonal harcászata, seregét a mindenkor helyzet mérlegelésével állította fel, 1, 2, 3, vagy pl. a pharsalusi csatában 4 vonalban. A légión belüli egyetlen önálló harcászati egység nála a cohors, amit önállóan vagy szükség esetén összevontan is alkalmazott.

A hispániai hadjáratról a legtöbb használható információt egy kortárs szemtanú közli, akinek írása a *Corpus Caesarianum* c. gyűjteményben maradt fent.⁵ A szerző ismeretlen, de közlései értékesek így is, mivel szemtanú, talán maga is katona, de mindenképpen Caesar-párti. Olyan eseményekről és körülményekről is beszél, amelyekről mások nem (sőt olyan adatokat is közöl, amelyeket Caesar maga elhallgatott volna) Fogalmazása nehézkes, darabos. Nem csupán Caesar tiszta, klasszikus, választékos latinságát nem tudta utánozni, hanem a hadvezetés egészét sem látja át, elveszik a részletekben. Írása mindenképpen hangsúlyozottan propagandisztikus célzatú, igazolni akarja Caesart.

A hispániai hadjárat idején a polgárháborúktól végsőkéig elgyöngült római köztársaság végnapjait éli. Caesar visszatérve az afrikai háborúból hozzákezd az államszervező munkálatokhoz, s közben egyre nyilvánvalóbban kitűnik, hogy már nem a köztársaság megmentéséről van szó. Megtartja négyeszeres diadalmenetét,⁶ önmagát népszerűsítő, ill. hogy a közelmúlt eseményeit kedvezőbb színben tüntesse fel a közvélemény előtt. Ennek érdekében elsőként a katonák végkielégítésére van gondja, földet és ajándékokat osztogat. A „veszteségek” szám-bavétele mind polgári, mind katonai téren újabb intézkedéseket indokol.⁷

Miközben Caesart Rómában a felsorolt teendőket kötötték le, azalatt az afrikai hábo-

rúból megmenekült ellenfelei, a maradék köztársaságpártiak Pompeius fainak vezetésével Hispániában gyülekeztek. Ebben a tartományban korábban mind Caesar, mind Pompeius Magnus hosszabb időt töltöttek, tehát mindkettőjük ismert volt itt, voltak támogatóik és mint hadvezérek ismerték az itteni viszonyokat és az ibér népséget is. A hispániai hadjárat szempontjából egyértelmű a Pompeius-párt előnye: időben korábban érkeztek meg, jelentős erőket állítottak maguk mellé és katonai szempontból kedvező állásokat foglaltak el. A katonai események közvetlen elindítója a távolabbi Hispániában kirobbant törzsi lázadás: elűzték a helytartót, C. Treboniust és csatlakoztak a pompeianusokhoz.

Pompeius hadereje 13 légióból állott, „közülük a két hazai légiót tekintette legszilárdabb támaszának, amelyek Treboniustól álltak át hozzá. A 3. légiót ennek a vidéknek a telepeseiből szervezték, a 4. volt az afrikai, amit Afrikából hozott magával, a többi légió szökevényekből és szövetségekből állt.”⁸

Caesarnak különösen rosszkor jött a Hispániában kialakuló háborús állapot, nem csupán államszervező tevékenysége miatt, hanem azért is, mert ebben az időben Rómában egyenesen Caesar házában tartózkodott az egyiptomi királynő, Kleopátra, újszülött kisfiával együtt. A hispániai háború ismeretlen szerzője különösen nagy hangsúlyt fektet – nyilván propaganda céllal – annak kiemelésére, hogy amíg Hispániában lázas háborús előkészületek folynak az ellenfél részéről, addig Caesar békés szervezéssel foglalkozik, nem akar háborút, úgy állítja be a szerző, hogy belekényszerült az újabb konfliktusba, ő maga igazságos háborút visel (*bellum iustum*), ugyanis az ibériai törzseket védelmezi a pompeianusok kegyetlenkedéseitől és rablásaitól.⁹

A Pompeius-pártiak főparancsnoka Cnaeus Pompeius, az idősebbik fiú, jelen van öccse Sextus is, továbbá Titus Labienus, aki korábban Caesar alvezére volt Galliában, ill. Attius Varus, aki az afrikai hadjáratról menekült meg csapatai maradékával. Labienus és Varus hajókkal is rendelkeztek, továbbá őket támogatta csapataival a mauretániai király, Bocchus is.¹⁰ A katonai szempontból előnyös és kedvező állásokat – minthogy időben előbb érkeztek ide – Caesar ellenfelei foglalták el, ebből következően módjukban állt halogatni a háborút és dönteni az ütközet időpontjából, védett, jól erősített állásaik tudatában.

Caesar legatusai, Quintus Fabius Maximus, Quintus Pedius és Caius Didius képtelenek voltak uralni a zűrzavaros hispániai helyzetet. Elkerülhetetlen a katonai fellépés, ezért Caesar a 46. év decemberében elindult Hispániába, és legendás gyorsaságából következően 27 nap múlva már Obulco alatt volt.¹¹ Katonai ereje és élelmiszerkészlete nem volt elegendő, de az események azt igazolták, hogy ide is elkísérte legendás, nemegyszer túlhangsúlyozott hadiszerencséje (*Tyché*).¹² Rendelkezésére állt 80 gyalogos cohors, a 3. 5. és a 10. légió maradéka és 9 ezer lovas, ezek vezetője a mauretániai uralkodó, Bogud.¹³ Lassanként haladt Corduba felé, közben február 19-én bevette Ateguát, amit a pompeianusok bevehetetlennek tartottak. Ennek hatására nagyon sokan átálltak hozzá – a hispániai háború szervezője ezt kiemelten tárgyalja. A *dictator* ellenfelei azonban most, mint annyi más alkalommal sem – tudtak élni előnyös helyzetükkel – bár most az a különleges helyzet állt elő, hogy az ellenfelek jobban ismerték egymást, mint a szövetségesek, különös tekintettel Labienusra, aki remekül ismerte Caesar katonai fogásait, dinamizmusát, és kockázatvállalási készségét. Itt az a ritka eset fordult elő – amit eddig Caesar mindig elkerült – hogy katonáit számukra kedvezőtlen terepen, előnytelen helyzetben engedje ütközetre. Erre a merészségre majdnem ráfizetett.

Caesar megérkezése előtt Pompeius fiai hadsereget gyűjtöttek a tartományban, gyarapították készleteiket, portyáztak, szabadon raboltak. Cnaeus Pompeius már hosszabb ideje

ostromolta Ullia városát, amit Caesar jelentős segítséggel erősített meg, ill. egy sikeres elvonási manőverrel élt a város megmentése érdekében, ugyanis maga jelentős sereggel megindult a tartomány legjelentősebb városa, Corduba felé. Ezzel a lépéssel a város ostromának abbahagyására kényszerítette Cnaeust.¹⁴

Az összecsapás helyszíne a következő volt: „A két tábor között kb.5 ezer lépésnyi síkság helyezkedett el, úgy, hogy Pompeius csapatait két körülmény is védte, a város és a magaslati hely. A város előtt egyenletes sík terület nyílik, ennek a szélé előtt egy patak nehezítette a továbbjutást, egyenletlenné téve a terepet: ugyanis mocsaras, örvényes mederben folyt jobb felé.”¹⁵ A síkság mögött egy hegyvonulat volt, ott alakították ki állásaikat és táborhelyüket is a pompeianusok, Caesar pedig arra várt, hogy azok leereszkedve a magaslatról előrejönnek a síkság közepe felé, át a folyón. A síkság jól belátható terep, különösen kedvező lett volna a lovasságnak. Az ellenfél azonban most nem a megszokott kiszámítható módon járt el, hanem („hála”: Labienusnak), makacsul taktikáztak, és ragaszkodtak előnyös állásaikhoz. A hispániai háború ismeretlen szerzője még azt is a rovásukra írja: „azok azonban nem mertek messzire előrejönni a város védelméből, sőt a fal közelében maradtak, így a mi katonáink elörevonultak. Időközben a kedvező terep arra sarkallta a szembenálló feleket, hogy ilyen körülmények között mérkőzzenek meg a győzelemért, azok azonban nem tértek el attól a szokásuktól, hogy magaslati helyről, ill. a várostól elmozduljanak. Amikor a mieink közeledtek a folyóhoz, ellenségeink kitartóan maradtak védő állásaikban.”¹⁶ Sokan álltak azonban Caesar mellé – hangsúlyozza a hispániai háború szerzője – viszont az ellenkezőjéről egyetlen említés sincs.

Mivel Caesar az ellenfél előnyös pozíciói miatt, valamint saját csapatainak hiányos, valamint újonc volta miatt, kerülte a döntő ütközetet, Pompeius gyávanak bélyegezte, de ő ezt a sértést már nem viselte el, és elszánta magát a csatára. „Jelszava most is az volt: „Venus”, Pompeius jelszava pedig „Pietas”. Amikor összecsaptak, Caesar seregét még mindig szorongatta a félelem, és a rettegés habozást okozott. Caesar kezeit az ég felé emelve, valamennyi istenhez fohászkodott, ne hazudtolják meg egyetlen csatában sok fényes sikerét; végigsietett katonái között is, buzdította őket, s a sisakot levéve a fejéről szemükbe nézett és hol szidalmazta, hol bátorította őket, félelmük mégsem engedett fel. Végül maga Caesar kezébe ragadta egyikük pajzsát, s a körülötte levő tisztetekhez így szólt: „Legyen hát ez a nap a vége életemnek, és a ti katonáskodásotoknak” – ezzel előre rohant az arcvonalból az ellenség felé, olyan közelre, hogy mindössze 10 lábnyira volt tőlük. 200 dárda röpi feléje, de egy részük elől félrehajolt, a többi pedig pajzsával fogta fel. Ekkorára azonban tisztjei is előrerohantak, körülállták, a sereg is támadásba lendült.”¹⁷ Appianos szerint a csata későig húzódott, ez egyre veszélyesebb lett Caesar számára, mivel ellenfelei előnyös pozícióik védelmébe bármikor visszahúzódhattak – ezért egyre sürgetőbb lett a döntés. Plutarkhos kevésbé részletezi a csata leírását, de a kétségbeesett, majdnem kilátástalannak látszó küzdelem nála is érzékelhető: „Mikor Caesar a csata közben látta, hogy csapatait visszaszorítják, és serege rosszabbul állja az ellenfél rohamát, katonái közé rohant, és harsány hangon így kiáltott nekik: „nem szégyellitek magatokat, hogy ezeknek a gyerekeknek a kezére juttassatok.”¹⁸

Az ellenfelek mindegyike úgy állt fel, hogy az arcvonalak középső részén helyezték el a római légiókat, a szárnyakon pedig a segédcsapatot és a lovasságot. A pompeianusok maguk mögött tudhatták extra védelemként a magaslatokat valamint a közeli várost. „A hadsereg 13 légióból állt fel, ennek az oldalait a lovasság fedezte 6 ezer könnyűfegyverzetűvel, ehhez jöttek még a segédcsapatok kb. ugyanennyien.”¹⁹ Caesar seregének jobbszárnyán a 10. légió, a balon

a 3. és az 5.; katonai bátorság terén előnyben voltak Caesar egységei, az ellenfél is kemény, és kitart a magaslati részekben. A hispániai háború ismeretlen szerzője a következőképpen tolmácsolja a csata döntő eseményeit: „A jobb szárnyat ahogyan már mondtuk a 10. légió tartotta, ezek ámbár kevesen voltak, bátorságuknak köszönhetően, akciójukkal mégis nagyon megrémítették az ellenséget. Kezdték az ellenfelet állásaiból visszafelé szorítani, olyannyira, hogy ellenség légióit kezdték védekezésbe átvinni, nehogy a mieink oldalba támadják a jobb szárnyat. Mihelyt ez megtörtént, Caesar lovassága a bal szárnyat kezdte el szorongatni, úgy, hogy akármilyen vitézséggel küzdött az ellenség, nem volt lehetősége arra, hogy a csatasornak segítséget vigyen.”²⁰ Az ismeretlen szerző feltehetően nem tudta, hogy ennek az átrendeződésnek mi a mozgatója. Valójában az történt, hogy Bogud mauretániai lovassága rohamra indult az ellenség összezavarodott balszárnya ellen, majd az ellenség hátába kerülve, megindult annak táborhelye ellen. Ezt az akciót Labienus jó előre észrevette, és ennek kivédésére hátravont 5 *cohors*ot – egyébként jó taktikai érzékkel! – ezzel meggyengítve a saját frontvonalát. Ez a mozzanat azonban megfordította a csata kimenetelét, ugyanis a pompeianusok a gyors ütemben visszafelé mozgott *cohors*ok láttán menekülésnek értelmezték ezt a manővert, mire maguk is menekülni kezdtek. Ez esetben lényegében ez a rosszul értelmezett (Labienus részéről helyes taktikai lépés) manőver lett ebben az esetben Caesar „szerencséje.” A veszteségeket illetően összhangban állnak egymással az antik forrásadatok, ezek szerint Caesar kb. ezer katonát veszített, ezzel szemben ellenfelei mintegy 30 ezret. Elesett a csatában Labienus és Attius Varus is, meghalt Cnaeus Pompeius, fivére Sextus azonban elmenekült.

A Munda melletti ütközet Caesar utolsó hadjáratának döntő csatája, egyben a *dictátor*-nak is az utolsó. Ez esetben vállalt egyedül olyan csatát, ahol az ellenfél foglalta el katonai szempontból a kedvező állásokat, de mint a „harcászati tartalék”, a lovasság ilyen bevetésével mégis fordítani tudott reménytelennek látszó helyzetén. Később azonban baráti körben bevallotta, hogy sok helyen harcolt már a győzelemért, de most először a pusztá életéért.²¹ Győzelmét követően rövid időn belül meghódolt előtte Corduba, Hispalis (Sevilla) legatusa Fabius Maximus előtt pedig Munda. Ezzel a csatával véglegesen lezárult a hosszantartó polgárháborúk sorozata, és a rendelkezésre álló nagyon rövid időt Caesar államszervezésre fordíthatta.

JEGYZETEK

- ¹ Appianos: Római polgárháborúk II 103, Dio Cassius 43, 34; Plutarkhos: Julius Caesar 56, Suetonius: Julius Caesar 36, Livius: Kivonatok 115: Hispániai hadjárat (ismeretlen szerző)
- ² Hahn István: A hadművészet ókori klasszikusai. Budapest, 1963. 98.
- ³ I. e. 49 január–február: havas hegyi terepen, ókori felfogás szerint támadó hadviselésre teljességgel alkalmatlan terepen győzött.
- ⁴ Pl. a pharsalusi csatában 6 *cohors*ból álló tartalék arra kapott parancsot, hogy csakis a hadvezér utasítására léphet harcba.
- ⁵ Kroymann, J.: Caesar und das Corpus Caesarianum in der neueren Forschung: Gesamtbibliographie 1945–1970. In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt I*, 3. Berlin, 1973. 437–487.
- ⁶ Ezzel a galliai, egyiptomi, pontuszi és afrikai győzelmeit ünnepelte.
- ⁷ Ennek érdekében hozta meg municipiális törvényeit, az emigráció elleni törvényét, terjesztette ki a polgárjogot, valamint folytatta colonizációs tevékenységét.

- ⁸ Hispániai háború 7.
⁹ A kérdéshez bővebben lásd: Giovanni Pascucci: Paralipomeni della esegesi e della critica al 'Bellum Hispaniense' In Aufstieg und Niedergang der römischen Welt I, 3. Berlin, 1973. 596–630.
¹⁰ Bocchus mauretániai király elégedetlen volt azzal, ahogyan Caesar az afrikai hadjárat után rendezte az ottani helyzetet, ezért átállt ellenfeleihez.
¹¹ A város mai neve: Porcana, kb. 60 km-re található Cordubától, erről az útról Caesar egy Iter c. később elveszett költeményben számolt be.
¹² Caesar legendás szerencséjéhez lásd Franz Böhmer: Caesar. Darmstadt, 1967. 89–115 (Caesar und seine Glück).
¹³ Bogud, Bocchus fivére és utóda, Caesar mellett harcolt ebben a háborúban kitűnő mór lovas-ságával.
¹⁴ Hispániai háború 3–4, Sextus levélben kérte bátyja segítségét, aki felhagyott az ostrommal és elindult Cordubába.
¹⁵ Appianos i. m. 104.
¹⁶ Hispániai háború 29.
¹⁷ Appianos i. m. 104.
¹⁸ Plutarkhos i. m. 56.
¹⁹ Hispániai háb. 30.
²⁰ Hispániai háb. 31.
²¹ Lásd az első jegyzetben felsorolt forráshelyeket.

REHÁK GÉZA

„Telekspekuláció” avagy ingatlanüzlet a Balaton partján a 70-es évek fordulóján

A Kádár-rendszer köztünk, bennünk él a 21. században is. Ennek ékes bizonyítékát nyújtja millió tárgy, mely a korszakot jelképezi napjainkban (és így, vagy úgy majd minden családban fellelhető) éppúgy, mint a rendszer jellegéről újra és újra fellángoló politikai vita. Vannak dolgok, amelyekkel mindenki „tisztában van”, van, amire már csak az idősebb generáció emlékszik, és van, amire senki sem gondol vissza szívesen. Megint előfordulnak olyan jelenségek, amelyek bár nem is olyan rég, – mint a rendszer sajátossága – életünk meghatározó tényezői közé tartoztak, mégis mint a diktatúra egy apró szelete egyre inkább a kollektív felejtés homályába vesznek. Annál is inkább, mert sok esetben a létező szocializmust át és végigélő kortársak sem rendelkeztek az információtorzítás és elhallgatás mellett megfelelő ismeretekkel arról, mi is zajlik körülöttük valójában. Jellemző például, hogy a társadalmunk emlékezetében a hatvanas-hetvenes évek időszaka, mint „kádári aranykor” él. Látszólag ezeket az éveket jellemezte leginkább a biztonság, a kiszámíthatóság, a relatív jólét. Az emberek dolgozhattak, mert a rendszer békén hagyta őket, mindenki építhette a maga „egyéni szocializmusát”. Eközben nem szenvedett a társadalom olyan represszió alatt, mint a megelőző években, nem várták el a totális azonosulást a hatalom irányába. A Rákosi nevével fémjelzett időszakhoz, a forradalmat követő kádári megtorláshoz, majd a nyolcvanas évek recessziójához viszonyítva